

Nyt og noter

Kartoffelferie eller efterårsferie

Af Lejf Degnbøl

Mange har gerne villet vide, om efterårsferien oprindelig hed efterårsferie eller kartoffelferie i lovgivningen, men skolelovene har næsten ingen bestemmelser om ferier. Disse har aldrig været bestemt af de centrale myndigheder. Vi kender det fra indførelsen af vinterferien. Nogle steder ønskede man en sådan og skaffede plads til den ved at forkorte andre ferier eller afskaffe fridage. Nu er den vist helt almindelig, men den ligger ikke alle steder på samme tid. I ældre tid havde børn på landet heller ikke ferie for at holde fri. De var fritaget for skolen, fordi de ikke havde tid til at være der. De skulle arbejde for føde og klæder.

Anordningen for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29.7.1814 nævner kun én ferie eller ét ophold i skolegangen. »I 4 Uger fra Kornhøstens Begyndelse at regne, ophører Skolegangen, paa det at Børnene i den Tid kunne være deres Forældre eller Huusbønder til Hielp ved Høstarbeidet, og Skolelærerne tillige have Leilighed til at udvide deres egne Kundskaber« (§ 11). Anordningen for købstæderne har samme ordlyd, men uden begrundelserne.

Derudover kunne forældre og husbønder på landet holde deres børn og tyende, som var over 10 år og bevisligt brugtes til markarbejde, hjemme fra skolen 2 til 3 uger i såtiden om foråret og 3 til 4 uger om efteråret alt efter skolekommissionens beslutning (§ 12).

Denne bestemmelse blev ved forskellige skrivelser efterhånden udvidet, så den også omfattede sæsonarbejde indenfor skibsfart, fiskeri, høslet og humleplukning, men altså kun for børn, hvis forældre eller husbønder drev det pågældende erhverv.

Den 2. sept. 1823 udsendte kancelliet en skrivelse, hvori bestemmelsen udvidedes, så den på steder, hvor kartoffelavlens var så almindelig udbredt, at enhver gårdbruger kunne antages at dyrke kartofler, også kunne omfatte husmænds og indersters børn. Herved må der være blevet en del steder på landet, hvor kun smedens og lærerens børn skulle møde i skolen på disse tider. Men det gjaldt altså kun i kartoffelegene, og hvis børnene samlede kartofler op. Ved cirkulære af 20. jan. 1838 udvidedes bestemmelsen om fritagelse for undervisning i forår og efterår, så den kom til at omfatte alle børn, men det var stadig forudsat, at de hjalp til med sæsonarbejdet. Det var ikke, hvad vi kalder en ferie. Det var en fritagelse for skolegang for enkeltbørn for udførelse af bestemte opgaver. Man har sikkert heller ikke brugt betegnelserne kartoffelferie, roeferie eller lignende.

Efter loven om skolekommissionernes virksomhed af 18.3.1871 skulle skolekommissionen stille forslag til skoledirektionen gennem sognerådet angående feriefor-

delingen i henhold til de gældende bestemmelser¹. Nu skulle ferier og fridage altså fremgå af en ferieplan. Om man så skulle bruge almanakken, eller man stadig kunne bruge naturens egen kalender, f.eks. kornhøstens begyndelse eller kartoffeloptagningens begyndelse, fremgår ikke.

Skoleloven af 24.3.1899, der kun erstattede nogle af den tidligere lovgivnings bestemmelser, fastslog, at der skulle undervises i mindst 41 x 6 dage². Der blev således højst 119 fridage, indbefattet søn- og helligdage. I 1909 udsendtes et cirkulære, hvori ministeriet understregede det ønskelige i, at skoledagenes antal oversteg det fastsatte minimum på 246 dage³.

Ifølge Henrik Lehmanns håndbog i skolelovgivning fra 1909 og 1930⁴ var det almindeligt, at ferieplanen fastsatte jule-, påske-, pinse-, eksamens- og sommerferie samt særlige fridage⁵, men også havde et antal dage til rådighed for særlige lejligheder. Ministeriet havde i 1917 udtalt, at der ikke måtte være mere end 10 af den slags dage⁶. Man lægger mærke til, at håndbogen slet ikke nævner kartoffelferie eller efterårsferie. I denne periode kan en ferie på den årstid altså have været fastsat på ferieplanen, men var det som regel ikke. Den kunne også være dannet af nogle af de omtalte dage, der var til rådighed i årets løb. Fra 1937 var ferieplanen en del af undervisningsplanen. Undervisningsvejledningen for den eksamensfri folkeskole fra 1942 anfører et forslag til ferieplan, som den betegner som den normale. Den har 6 dages efterårsferie for både købstadskoler og landsbyskoler⁷.

1937-lovens bestemmelser om skoleplaner og undervisningsplaner skulle senest være gennemført 1.4.1948. Fristen udsattes to gange. Den sidste gang⁸ til 1.4.1958, samme år som den stærke revision af loven, der som oftest kaldes en ny skolelov, blev gennemført. I min to-klassede barndomsskole i kartoffelegnene i Jylland i 1940'erne var der stadig hverandendagsskolegang efter 1814-loven. Her holdt skolen 3 dages kartoffelferie. Det betød, at de store børn fik to skolefridage, og de små fik én i den uge. Da alle i forvejen kun gik i skole 3 dage om ugen, havde de store altså 5 og de små 4 fridage i den uge. Det var nemlig ikke de enkelte børn, der skulle være i skole 246 dage om året. Det var blot det antal dage, der skulle være børn i skolen.

Ministeriet udtalte i en skrivelse i 1909, at de gamle bestemmelser, hvorefter visse forældre kunne få deres børn fri til sæsonarbejde, måtte anses for bortfaldet ved loven af 1899. De senere lovbestemmelser har svaret nogenlunde til 1899-lovens. Lidt kuriøst, men ikke uden sammenhæng med emnet skole, ferie og arbejde skal det dog nævnes, at da det i maj 1944 frygtedes, at det i den kommende sommer og efterår ville vise sig vanskeligt at fremskaffe den nødvendige arbejdskraft til det almindelige landbrugsarbejde, blev der givet landkommunerne tilladelse til efter nærmere regler at holde klasser med børn fra 12 års alderen og derover lukket i perioder, der sammenlagt ikke måtte overstige 3 uger. Dette gjaldt uanset undervisningsplanens bestemmelser om ferier og dermed uanset lovens bestemmelser om det antal timer, børnene skulle have i løbet af deres skoletid. En sådan tilladelse blev også givet for årene 1946, 1947 og 1948⁹. Departementschef A. Barfod siger i sin håndbog i skolelovgivningen fra 1950, at man udtrykkeligt ikke har villet ind på, at enkelte børn plukkedes ud og sendtes i roerne, mens de andre fortsatte undervisningen¹⁰.

Det fremgår ikke direkte af den nuværende folkeskolelov, hvem der fastsætter skolernes ferieplaner. Da det ikke er henlagt til andre organer, må kompetencen ligge hos skolebestyrelserne. Med afskaffelsen af systemet med skoleplaner og undervisningsplaner er der imidlertid igen som i ældre tid blevet store muligheder for overordnede organer for at tiltage sig større kompetence, end de har efter loven. Derfor besluttes de nok ofte på kommunalt plan. Undervisningsministeriet kan som tidligere udsende vejledende ferieplaner¹¹, og det gør det.

Hvornår man er begyndt at bruge ordet kartoffelferie, kan jeg ikke sige. Den store Ordbog over det Danske Sprog, bd. 10, 1928, siger, at det er skolesprog især i provinsen, for en ferie, som falder på den tid, da kartoflerne graves op. Ordbogens ældste henvisning er til en ordbog fra 1900. Desuden henvises til Politiken fra 1905. Sidstnævnte henvisning drejer sig slet ikke om skole, men den er til gengæld morsom: »Landstinget tog i gaar Efteraarsferie. I Folketinget kalder de den Kartoffelferie, i Landstinget Jagtferie eller Skiftedagsferie.«

Man har tilsyneladende i 1928 ikke haft ældre citater med ordet. Det kan være rimeligt, eftersom der først fra 1899 kunne være tale om en egentlig ferie om efteråret. Man må dog nok formode, at det har været brugt før, når det er i en ordbog fra 1900.

Som altid kan det konstateres, at svar på skolehistoriske spørgsmål aldrig er enkle. Det lokale har tidligere spillet så stor en rolle, at tingene har udviklet sig forskelligt alt efter forholdene forskellige steder i landet.

Noter

1. Lov, hvorved Skolecommissionernes Omraade og Virksomhed i Landcommunerne nærmere bestemmes, af 18.3.1871, § 1 ltr. b.
2. Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen, af 24.3.1899, § 11.
3. Ministeriets cirkulære af 14.12.1909.
4. Henrik Lehmann: Haandbog i Lovgivningen om Den Danske Folkeskole. Systematisk Fremstilling. 1. udg. 1909 s. 146, 3. udg. 1930 s. 199.
5. F.eks. kongens fødselsdag og Valdemarsdag, der erstattede dronning Alexandrines fødselsdag, som var juleaftensdag. Ministeriets cirk. af 31.3.1913.
6. Ministeriets skrivelse til en skoledirektion af 2.1.1917.
7. Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole. Udarbejdet af det af Undervisningsministeriet under 27. Juni 1941 nedsatte Udvalg, Kbhvn. 1942, s. 56.
8. Lov af 27.5.1950 om ændring af Lov om Folkeskolen § 1 pkt. 3.
9. Cirk. af 13.5.1944, 29.7.1946, 3.6.1947 og 14.5.1948.
10. A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske folkeskole. Systematisk fremstilling, udgivet på undervisningsministeriets foranstaltning. Kbhvn. 1950, s. 160.
11. Lov om folkeskolen af 30.6.1993, § 15, stk. 2.

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Af Vagn Skovgaard-Petersen

arrangerede 27. september 1997 – i samarbejde med Dansk Oversætterforbund og Dansk Skolemuseum – et seminar om oversætteren, digteren og pædagogen Christian Wilster 1797-1840. Medvirkende var museumsinspektør **Helge Torm** (Sorø Amts Museum), lektor, dr. **Niels Vilhelm Kofoed**, lektor, lic. phil. **Lene Andersen** og oversætteren **Nina Groes**.

Selskabet afholdt årsmøde med generalforsamling på Næsgaard Agerbrugsskole den 1. november 1997. Skolens formand, godsejer, kammerherre **Jon Krabbe** holdt foredrag om: »J.F. Classens vision – til inspiration for en eftertid«. Skolens forstander, **Henrik Nielsen**, viste os de smukke bygninger og talte om udviklingen i de sidste årtier: »Nutidens landbrugsskole – i disse omgivelser«.

I det forløbne år har Selskabet udgivet bogen om tidligere skoledirektør og undervisningsdirektør Hans Jensen: »Med omhu og overblik«, redigeret af **Kirsten Kjersgaard Eskildsen**. Selskabet har desuden udgivet **A. Strange Nielsen**: »Kundskab er magt. Fortsættelsesskoler i landbosamfundet. Bruunsminde i Toksværd – og andre skoler for den konfirmerede ungdom«. Selskabet har endvidere medvirket ved udgivelsen af **Henning Bro-Rasmussens** efterladte manuskript om en vigtig del af landsbylærerens virksomhed gennem 200 år: »Kirkesanger og landsbyorganist«. Alle tre bøger er udkommet på Odense Universitetsforlag.

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Regnskab for foreningsåret 1. januar til 31. december 1997

Indtægter:

Beholdning pr. 1.1.1997	103.582,78 kr.
Kontingent m.m.	60.593,59 kr.
Salg af publikationer	243,75 kr.
Tilskud til årbogen	28.360,81 kr.
Tilskud fra forskningsrådet	25.000,00 kr.
Renter	185,25 kr.
Diverse	6.543,17 kr.
Udokumenteret indtægt	160,00 kr.
	<u>Sum: 224.669,35 kr.</u>

Udgifter:

Kontorudgifter	2.920,00 kr.
Møder	4.131,00 kr.
Husleje	1.030,00 kr.
Årbogen	68.423,25 kr.
Diverse	9.989,75 kr.
Samlede udgifter	86.494,00 kr.
Beholdning pr. 31.12.1997	138.175,35 kr.
	<u>Sum: 224.669,35 kr.</u>

Hellerup den

Robert Hellner
kasserer

Revisors bemærkninger:

Foreningens formand har bedt mig om i min egenskab af valgt revisor forud for en revision af foreningens regnskab 1997 at give det af den hidtidige kasserer førte regnskab en endelig form. Materialet var faktisk komplet, da jeg overtog det, når bortses fra et mindre beløb på 160 kr. Dette beløb er anført ovenfor som en udokumenteret indtægt. Kontorassistent Pia Thomsen, Danmarks Biblioteksskole, har været mig en virkelig god støtte med de tekniske sider af arbejdet.

Regnskabet for foreningsåret 1997 er hermed godkendt.

Christian Friis Damgaard
valgt revisor